

ПОЛИТИКАТА НА ИМПЕРАТОР МИХАИЛ VIII ПАЛЕОЛОГ (1259–1282) В СРЕДИЗЕМНОМОРИЕТО

Момчил МЛАДЕНОВ

EMPEROR MICHAEL VIII PALAEOLOGUS POLICY IN MEDITERRANEAN

Momchil MLADENOV

Abstract: The paper presents some aspects of the Byzantine policy in the Mediterranean during the second half of the 13th Century. Emperor Michael VIII Palaeologus (1259–1282) wants to restore the Byzantine fleet and for this purpose invested a lot of money. This fleet should become a rival of Venice and Genoa. The efforts of the emperor realized partially. Only part of the Greek Islands are exempt from Latin rule. But Byzantine diplomacy managed to restore its influence in Western Mediterranean. The Reign of Michael VIII was the last period when Byzantium again rise as a Mediterranean power.

Епохата на император Михаил VIII Палеолог (1259–1282) била период, през който Византия отново напомнила за силните си позиции на политическата карта на средиземноморския свят. През XIII и XIV век той бил доминиран от три военно-политически сили: Сицилийското кралство, Венеция и Генуа. Над тях в една или друга степен упражнявал духовен авторитет папският престол. Това статукво било пряко следствие от завладяването на Константинопол от войските на Четвъртия кръстоносен поход през пролетта на 1204 г. и последвалото рухване на Византийската империя. Ромейската държавност обаче оцеляла в периферните зони на гръцкия свят – Епир, Никея и Трапезунд. Следващите десетилетия преминали под знака на засилващата се мощ на една от тези „империи в изгнание“ – Никейската, която постепенно се очертала като главен претендент за освобождаването на Константинопол. Самата Цариградска латинска империя дължала съществуването си както на противоречията меж-

ду византийски държавни центрове и балканските държави, така и на папската подкрепа. В средата на XIII век обаче тези средства се изчерпали и реанимирането на византийската мощ било само въпрос на време. Освобождението на Константинопол от латинска власт през лятото на 1261 г., обаче изправило византийската държава пред перспективата от нов кръстоносен поход, целящ нейното унищожение. Благодарение на добре обмислената дипломатическа стратегия на Михаил VIII Палеолог, империята не само оцеляла, но се превърнала в първостепенен фактор в Средиземноморието.

Заемането на трона от родоначалника на последната византийска династия било белязано с държавен преврат и серия тежки престъпления. Михаил Палеолог бил виден пълководец, който със сила поел функциите на регент на малолетния никейски владетел Йоан IV Ласкарис и в края на 1258 г. бил коронясан за василевс (*Acropolitae* 159. II. 15–17; *Pachimeres* 81, II. 16–18; *Gregoras* 78; *Failler* 1986: 242). Събитията съвпаднали с организирането на антиникейска коалиция, в основата на която били сицилийският крал Манфред, епирския деспот Михаил II и ахейският княз Гийом II Вилардуен. Усилията на Михаил Палеолог да уреди конфликта по дипломатически път се провалили. През 1259 г. в околностите на Пелагония, никейската армия нанесла съкрушително поражение на противниците си и успяла да овладее значителни територии в западните части на Балканите (*Geanakoplos* 1953: 99–104; *Nicol* 1956: 50–61). Последвалата обсада на Константинопол завършила без успех, защото се чувствала липсата на достатъчно силен флот, с който градът да бъде блокиран и по море. Скромните морски сили на византийската държава представлявали съществена слабост при отстояването на ромейските позиции. Това положение било следствие от кризата, в която изпаднал византийският флот след 1180 г. (*Ahrweiler* 1966: 175–197). Намалените разходи за неговото поддържане довели до овладяването на Източното Средиземноморие от Венеция и Генуа, които изградили внушителни морски сили. Именно това обстоятелство е от ключово значение, когато коментираме средиземноморската политика на Михаил VIII Палеолог. От една страна, континентална Гърция и островите били органична част от византийската сфера на влияние, но от друга страна, след 1204 г. в тази зона се чувствало доминиращото влияние на италианските търговски републики. Лишен от собствен

силен флот, Михаил VIII Палеолог все пак успял да върне Византия в числото на главните играчи в средиземноморската политика.

Безуспешната обсада на Константинопол, за която стана въпрос по-горе, показала, заставила василевса да потърси помощта на Генуа. Лигурийската република била единствената средиземноморска сила, която имала интерес от оказване на подкрепа на никейския владетел. След Четвъртия кръстоносен поход Венеция изградила истинска търговска империя в Егейско море и контролирала значителна част от трафика между Изтока и Запада. До този момент опитите на Генуа да измести своите конкуренти не се увенчали с успех. Но възможността никейците да влязат в Константинопол откривала пред лигурийската държава широки перспективи за изтласкване на венецианците от източните пазари. Съвкупността от тези фактори превърнали Никея и Генуа в естествени съюзници. През пролетта на 1261 г. между двете страни бил сключен договор, който предоставял на генуезците широки права за упражняване на търговска дейност в егейския басейн (Geanakoplos 1959: 87–91; Кочев 2006: 636). На пръв поглед документът бил изцяло в полза на италианската страна и представлявал цената, която Никея трябвало да плати по пътя към освобождението на Константинопол. В същото време обаче Михаил VIII Палеолог успял да спечели ценен съюзник в Западна Европа и да разчупи дипломатическата изолация, в която се намирала страната му. Освен това, той разумно използвал противоречията между венецианци и генуезци, което представлявало единствената правилна стратегия, предвид по-слабите позиции на Никея в икономически и военно-морски план.

Друг е въпросът, че до намеса на Генуа не се стигнало, защото през юли същата година един малък никейски отряд изненадващо освободил Константинопол от латинска власт (Acropolitae 182. П. 8–21; Pachimeres 142. I. 11–12; Gregoras 83. I. 19; Longnon 1949: 226–228; Geanakoplos 1989: 174). Михаил VIII Палеолог добре разбирал, че съдбата на империята и в частност на Константинопол, пряко зависела от състоянието на византийския флот. На първо време за отбрана можело да се разчита на генуезците, но това оставало несигурно и криело рискове от бъдещи противоречия. Ето защо, императорът отделил средства за инвестиции, предназначени за възстановяване на византийското морско могъщество. Интересно е, че първите

стъпки в тази насока били направени посредством една колоритна група константинополски жители – гасмулите. Те били потомци на смесени бракове между местни жители и латинци и се отличавали с голям опит в морското дело. Малко по-късно към начинанието се присъединили и гърци от Пелопонес. Бойното кръщение на новия флот станало през 1263 г. и се свеждало до нападения срещу латинските бази на островите Лемнос, Хиос и Родос (Geanakoplos 1959: 125–127). Морската политика на Михаил VIII Палеолог след освобождението на Константинопол показва, че той направил всичко възможно за осигуряване независимостта на империята от външни фактори. Натрупаните средства в никейската хазна били използвани именно за строеж на кораби, въпреки че на дневен ред стояла и задачата за допълнително укрепяване на самата столица. Наистина, до възстановяване на византийската талосократия в нейните мащаби от IX и X век не се стигнало, но поне бил направен опит в тази насока.

Какъв бил отзвукът от прогонването на латинците от Константинопол? На първо време папството се стремяло да разтрогне съюза между Византия и Генуа. През лятото на 1262 г. Михаил VIII Палеолог предприел един на пръв поглед неочакван ход, като изпратил своя мисия при Апостолическия престол. Основна цел на дискусиите станал въпросът за единството на църквите под върховенството на Рим (Nicol 1972a: 455). Папа Урбан IV (1261–1264) приел преговорите да продължат, с което Византия спечелила още един потенциален съюзник на Запад. Още на този етап проличава началото на цялостната стратегия на императора спрямо латинската църква. Тази стратегия била подчинена на пропагандирането на уния, която да обедини християнския свят. Истинските намерения на Михаил VIII обаче се свеждали до идеята чрез папството да се упражнява натиск върху католическите опоненти. Развитието на събитията показало, че това бил плодотворен план.

Венеция и Сицилийското кралство не закъснели също така да демонстрират враждебните си намерения спрямо новия владетел на Босфора. Републиката на Св. Марко се опасявала за съдбата на търговските си колонии в Егея. Знак за тази перспектива било разграбването на венецианското имущество в Константинопол и предаването му на генуезците. През лятото на 1263 г. обаче лигурийците претърпели сериозно поражение от венецианците в морското сраже-

ние при о-в Спеце, в Арголидския залив (Nicol 1992: 180). Генуезката флота не била още на нивото на своите конкуренти и не можела да гарантира отбраната на столицата. Същевременно ромейската офанзива в Пелопонес била спряна от Гийом II Вилардуен, но епирският деспот Михаил II бил заставен да признае върховенството на Константинопол (Успенский 1948: 623; Setton 1976: 96; Матанов 2002: 284). Поражението на генуезците подсилило съмненията на василевса, че в тяхно лице Константинопол разполага с надежден съюзник. Освен това Лигурийската комуна отказала да провежда морски операции против латинските владения в Пелопонес, но се ангажирала да транспортира войските на френския принц Шарл д'Анжу, който се насочил към завладяването на южна Италия и Сицилия. Разривът между Генуа и Византия настъпил през 1264 г., когато в Константинопол бил разкрит заговор за свалянето на Михаил VIII от престола. Нишките на конспирацията водели до генуезката общност във византийската столица и това дало повод на императора да скъса споразуменията с лигурийците (Pachimeres 167, II. 16–17; 168, I. 5).

Това имало своите рискове, защото Византия останала без силен съюзник на Запад и трябвало да разчита единствено на благосклонното отношение на папството. Прагматично настроен лидер като Михаил VIII добре разбирал, че това съвсем не е достатъчна гаранция за сигурността на империята. Основавайки се на вечния принцип, че „врагът на моя враг е мой приятел“, василевсът се обърнал към Венеция, чиято търговия силно страдала от генуезкия натиск в Източното Средиземноморие и откликнала на идеята за сближение с Константинопол. През лятото на 1265 г. бил постигнат византийско-венециански съюзен договор, който предвиждал благоприятни условия за италианските търговци, но на практика връщал о-в Евбея под ромейски контрол. В очите на венецианския елит това било толкова скандално, че дожът Раниеро Дзено отказал да ратифицира споразумението. Интересно е, че във връзка с преговорите Михаил VIII изброил пред венецианските дипломати дълъг списък със западни сили, които били враждебно настроени към него: папата, кралят на Франция, кралят на Сицилия (Манфред), кралят на Кастилия, кралят на Англия, кралят на Арагон, братът на френския монарх, Шарл, граф на Анжу и не на последно място Генуа, Пиза и Анкона. (Thiriet 1954: 32; Nicol 1992: 189; Mollov 2002: 78–80). Виждаме, че значителен процент

от тези военно-политически сили са отговорни за състоянието на Средиземноморието. Въпреки че договорът не влязъл в сила, трябва да отчетем намеренията на Михаил VIII по линия на тази дипломатическа инициатива. Василевсът се надявал, че на сравнително ниска цена ще получи сериозни дивиденди. Венецианската империя, която крепяла икономическото влияние на републиката, така или иначе съществувала и не можело да бъде срината в кратки срокове. Потвърждаването на това статукво от страна на Византия било само израз на примирение с реалните факти. Но военната подкрепа, обещана от Венеция, и възможността Евбея да стане отново интегрална част от империята били невиджана дотогава перспектива. Освен това, на всички било ясно, че без подкрепата на републиката на Св. Марко всяка инициатива против ромейската държава била предварително обречена на неуспех. Провеждането на кръстоносен поход срещу Константинопол по суша криело много рискове, а морските комуникации били контролирани от венецианските кораби.

Следователно, на този етап Михаил VIII се справял повече от добре. Той сплотил аристокрацията и църковните среди около трона и жънел популярност след освобождаването на Константинопол. Промените в Южна Италия и Сицилия обаче показали, че главната заплаха за Цариград идвала от тази посока. Под егидата на папския престол били взети мерки за отхвърляне на немското владичество над южните части на Апенинския полуостров. Това станало благодарение на Шарл д'Анжу, който през 1266–1268 г. успял да изтласка германците и да утвърди властта си в италианския юг (Runciman 1958: 80–114). Обновеното Сицилийско кралство не закъсняло да декларира враждебните си планове спрямо Византия. Шарл д'Анжу искал да анексира о-в Корфу и прилежащото крайбрежие на Балканите. Не случайно в неговия двор се установил бившият латински император Бодуен II, който само подхранвал идеята за възкресяването на латинското господство в Константинопол. Естествено, към лагера на антивизантийските сили побързал да се присъедини и ахейският княз Гийом II Вилардуен. Материален израз на тези планове станал договорът от Витербо от 24 май 1267 г., с който се поставило началото на мащабна кампания за организирането на кръстоносен поход срещу ромеите и фактическа подялба на Източното Средиземноморие (Runciman 1958: 65–138; Geanakoplos 1959: 192–200; Setton 1976: 103–105; Nicol 1992: 189).

Михаил VIII добре разбирал опасността, която представлявал споменатият договор. Единствената западна сила, към която василевсът можел да се обърне към дадения момент била отново Генуа. Отказът на Венеция да утвърди планирания през 1265 г. договор с Константинопол послужил като допълнителен аргумент за нова промяна във външнополитическия курс на ромейската държава. Явно императорът планирал да не скъсва напълно контактите с Венеция и да използва противоречията между италианските градове-държави, които за пореден път били в състояние на война. През лятото на 1267 г. бил подписан византийско-генуезки договор, който връщал на Лигурийската комуна статута на стратегически съюзник на империята. На следващата година Михаил VIII постигнал споразумение и с Венеция, която виждала в планове на Шарл д'Анжу опасност за своето господство в Адриатика (Geanakoplos 1959: 215). Цената, която Византия плаща за добрите отношения с венецианците, се свежда до отказ от аспирациите за връщане на о-в Евбея (Негропонте). Въпреки това, двустранните договори с италианските морски републики могат да се считат за пореден успех на Михаил VIII. Двете сили с най-мощни флотилии в Средиземноморието били вписани в числото на византийските съюзници и Сицилийското кралство не можело да разчита на тях за логистична подкрепа при кампания срещу Константинопол. Показателен факт в това отношение е неуспехът на Анжуйската дипломация, която през 1269-1270 г. се опитала да привлече Венеция в полза на латинската кауза на Изток. За сметка на това неаполитанският двор получил подкрепата на Сърбия и запознал с планове си пиренейските монархии. Подобен курс бил предприет и спрямо Българското царство, което, изглежда, се въздържало открито до застане в редиците на византийските врагове. Към 1269 г. цар Константин Тих-Асен се оженил за племенницата на Михаил VIII – Мария Палеологина Кантакузина и очаквал под формата на зестра да получи черноморските градове Месемврия и Анхиало. Впоследствие Михаил VIII отказва да предаде тези богати пристанища и това става повод за разрив между Търново и Цариград (Божилов, Гюзелев 1999: 513). Вероятно позицията на василевса била продиктувана от опасенията, че е напълно възможно Константин Тих-Асен да се присъедини към неговите противници.

Това обаче не било достатъчно за справяне с Шарл д'Анжу, който започнал осезаемо струване на войски в латинските владения

в Пелопонес. Василевсът прибягнал до посредничеството на неговия брат, френския крал Луи IX Свети, който оставал резервиран към поход срещу гърците и считал подобно начинание за авантюра с непредвидими последици. Смъртта на френския монарх в Тунис през лятото на 1270 г., обаче изчерпала и този актив на византийската дипломация (Runciman 1958: 142–143; Geanakoplos 1959: 223). Единствено силната морска буря, която унищожила наскоро изградения анжуйски флот, възпрепятствала началото на похода на Изток.

Междувременно, смъртта на деспот Михаил II довела до поделба на епирското наследство между неговите по-големи синове – Йоан Дука и Никифор. В началото те гравитирали към Константинопол, но впоследствие се присъединили към антивизантийската коалиция (Nicol 1972b: 171). Положението се усложнило, след като през пролетта на 1270 г. анжуйците превзели Драч и получили подкрепата на албанските първенци. Впрочем последните били обявени за „сeвaсти“, което показва сериозните намерения на Шарл д'Анжу да усвои византийското наследство на Балканите (Ducellier 1981: 263–265; Матанов 2002: 285–286). За сметка на това, с решаващата подкрепа на веронеца Лукарио, Михаил VIII получил контрол над няколко ключови крепости на о-в Евбея, което затвърдило позициите на Константинопол в Егейско море. Добре известно е, че пристанищата на „дългия остров“ били задължителен етап от пътуванията на всеки кораб, отправил се към византийската столица. Следователно, въпросната ромейска реконкиста можело да се превърне в изненадваща пречка за възстановената флота на неаполитанския владетел.

През 1271 г. византийската дипломация установила контакт с кастилския крал Алфонсо X, което илюстрира мащабите и политическия кръгозор на Константинопол. Михаил VIII използвал претенциите на иберийския монарх към короната на Германската империя и наметаната му в противоречията в Северна Италия по този повод. Василевсът отправил предложение към Алфонсо X за сключване на династичен брак между неговия син Андроник и кастилската принцеса. Наистина, до реализирането на този план не се стигнало, но за сметка на това за византийски съюзник било спечелено унгарското кралство (Pachimeres I, 318; Geanakoplos 1959: 252–254). Преговорите с Кастилия отчетливо показват статута на Византия като средиземноморска сила и фактор в европейските дела. Империята била на път

да преодолее традиционната си сфера на влияние в Егейско море и да напомни за влиянието си в Западното Средиземноморие. Още повече, че Михаил VIII продължавал да поддържа добри отношения с италианските морски републики. През 1272 г. ромейският владетел поискал продължаване на договора с Генуа, а на следващата година се обърнал със същата инициатива и към Венеция. Този път обаче двете търговски сили не бързали за потвърдят споразуменията, защото подготовката на Шарл д'Анжу за война на Изток била в напреднал етап и изходът трудно можел да се предскаже. Поради това надделял прагматичният подход и двете републики се въздържали от ясна позиция в назряващия сблъсък. Дори техният неутралитет бил удобен за Михаил VIII, защото обещавал сериозни трудности при транспортирането на войските на Сицилийското кралство. По същото време неаполитанският крал разгърнал мащабно строителство на нови кораби. Въпреки положените усилия, ставало все по-ясно, че на този флот не може да се разчита в пълна степен. Набавянето на ресурси не било достатъчно за превръщането на страната в морска сила, защото липсата на традиции в морското дело имала голямо значение. Парадоксалното е, че Византия имала вековен опит в това отношение, но не разполагала с достатъчно средства за реанимиране на своята „талосократия“. Ето защо привличането на италианските крайбрежни комуни имало жизненоважно значение и за двата лагера.

На този фон през лятото на 1274 г. била подписана Лионската уния, която станала дипломатически триумф за Михаил VIII. В отговор на формалното подчинение на православния Изток папският престол упражнил влиянието си над Шарл д'Анжу и го заставил временно да изостави намеренията си за война с Византия. Нещо повече, зад завесата на църковното единство василевсът преминал към мащабно настъпление в континентална Гърция и Егейския басейн. През 1274 г. византийска войска навлязла в Тесалия, а ескадрата на протостратора Алексий Филантропин разбила латинския флот в акваторията на о-в Евбея (Geanakoplos 1959: 278–279). Морското сражение показало, че инвестициите за възстановяване на флота не били напразни. Остров Лемнос бил върнат под ромейски контрол. Владетелят на част от Северните Споради, Филипо Гизи, бил пленен и отведен в Константинопол. В основата на тези успехи бил верният византийски пълководец Лукарио, който получил титлата Велик дук и

управлението на о-в Евбея. През следващите години той успял да прогони латинските гарнизони от някои гръцки острови, но това нямало траен ефект. Като цяло Спорадските и Цикладските острови оставали съставна част от венецианската търговска империя, а освобождението на о-в Крит било непосилна задача за скромния ромейски флот. Тази печална констатация важи и по адрес на Наксос, който бил управляван от представители на фамилията Санудо. В крайна сметка, след смъртта на Лукарио, дори Евбея била върната под властта на Венеция (Nicol 1992: 197; Nicol 1993: 58–60). Всичко това показва, че Византия през втората половина на XIII век не била в състояние да се конкурира с „великите сили“ на Средиземноморието – Венеция и Генуа. Реконкистата на Михаил VIII имала частичен и нестабилен характер, защото икономическите, а оттам и военните ресурси били ограничени в сравнение с мощните италиански морски републики. Но както нееднократно се убеждаваме, василевсът компенсирал неизгодните си позиции с необикновен дипломатически нюх и талант.

Ромейската офанзива, за която стана въпрос, била почувствана преди всичко от венецианските търговски кантори в Източното Средиземноморие, което заставило републиката на св. Марко да тръгне към регулиране на отношенията с Константинопол. През 1277 г. двете страни подписали поредния договор, който покрай традиционните си клаузи предвиждал и забраната венецианците да превозват враждебни на ромейте войски. По този начин, Михаил VIII откъснал Венеция от лагера на Сицилийското кралство (Nicol 1992: 198).

Тези успехи обаче се оказали недостатъчни за гарантиране на стабилността в Източното Средиземноморие, защото междувременно неаполитанският крал наследил деспотството Морей (1278 г.) и сключил съюз с деспот Никифор (1279 г.), който управлявал част от епирските територии. Всичко това засилвало влиянието на Шарл д'Анжу на Балканите. Целенасочената политика в тази насока се диктувала от отказа на Венеция и Генуа да участват в антивизантийска кампания по море. В двора на неаполитанския крал явно планирали похода срещу Константинопол да се осъществи преди всичко по суша. Главно значение се отдавало на пътя *Via Egnatia*, свързващ адриатическото крайбрежие със Солун и византийската столица. Ето защо войски на Сицилийското кралство овладели околностите на албанския Берат и подложили града на обсада. Но през пролетта на 1281 г. византийската пехота извоювала решителна победа на този експедиционен корпус (Pachimeres I, 519; Nicol 1972b: 189).

Отзвукът от сражението при Берат бил силен и показал, че Византия е в състояние да се справи с враговете си и по суша.

Катастрофата в албанските области за пореден път коригирала плановете на Шарл д'Анжу, който се върнал към идеята за морска експедиция към Босфора. За това обаче той се нуждаел от участието на Венеция, която била заставена да промени външнополитическия си курс. Основната причина се кореняла във факта, че сицилийският владетел контролирал комуникациите между Южна Италия и Балканите и заплашвал да прекъсне търговския трафик на републиката. В светлината на тези обстоятелства през лятото на 1281 г. се стигнало до включването на Венеция, България и Сърбия в нова коалиция срещу Византия (Geanakoplos 1959: 338–339). В края на същата година папа Мартин IV, който покровителствал френската власт в Южна Италия, отлъчил василевса от църквата и по същество сложил край на унията.

На фона на надигащата се катастрофа дипломатията на Михаил VIII реагирала своевременно и отново намерила верния път. Този път императорът влязъл в преговори с арагонския крал Педро III, който бил женен за дъщеря на Манфред и смятал Шарл д'Анжу за узурпатор. Всъщност, контактите между двете страни започнали няколко години по-рано, което подсказва, че в Константинопол никога не са гледали на Лионската уния като на панацея срещу заплахата от Апенините. Изворите показват, че в хода на преговорите Византия на практика субсидирала „сицилийския проект“ на Арагонското кралство. Друга част от ромейското злато било насочена към гръцкото население в Южна Италия и на Сицилия, както и към онази част от италианските аристократи, които не били доволни от властта на Шарл. Финансовата подкрепа на Константинопол имала ключово значение за организирането на въстание срещу неаполитанския монарх. На 29 март 1282 г., по време на вечерната служба, пред църквата „Св. Дух“ в Палермо избухнал метеж срещу войските на Анжуйската династия. Бунтът, който останал в историята с названието „Сицилийската вечерня“, бързо се разпространил в близките крепости и градове. Педро III побързал да обяви, че е получил апел от местните жители за помощ и под този предлог неговата флота навлязла в зоната на конфликта. Действията на Шарл д'Анжу се оказали мудни и слабо ефективни, което повлекло и края на неговата власт в региона. В историята на Южна Италия и Сицилия настъпил нов период, който минал под знака на арагонското присъствие (Runciman 1958: 230–263). Следователно, „Сицилийската вечерня“ позволила на Византия

да преодолее окончателно една от най-сериозните опасности за съществуването си през втората половина на XIII век. Едва ли ще преувеличим, ако кажем, че бунтът в Палермо станал триумф на ромейската дипломация и най-вече на нейния диригент – Михаил VIII. Ключът за този успех бил в мащабното стратегическо мислене, правилния разчет на силите, комплексното финансиране на външната политика, които елементи определят управленските качества на първия от Палеолозите.

Михаил VIII починал през декември 1282 г., т.е. броещи месеци след описаните събития. Заклеймяван преди всичко като отстъпник от православието и виновник за разрухата по източните граници, той оставил наистина едно противоречиво наследство. От дистанцията на времето неговите пропуски и грешки със сигурност проличават още по-силно. Но не бива да забравяме, че тези слабости били цената за обновяването на византийската мощ след 1261 г. Именно Михаил VIII се оказал последният василевс, който върнал на Византия статута на „велика сила“ в Средиземноморието. Възраждането на собствения флот и дипломатическата активност, разпротряла се до Испания, силно напомнят столетията на ромейската талосократия. Този отблясък на имперското могъщество обаче не надживял своя архитект и станал финален акорд преди превръщането на Византия във второстепенна сила през XIV–XV век.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Божилов, Гюзелев 1994: Иван Божилов, Васил Гюзелев. История на средновековна България VII–XIV век. София. // **Ivan Bozhilov, Vassil Gyuzelev.** Istoriya na srednovekovna Bulgariya VII–XIV vek. Sofiy.

Кочев 2006: Николай Кочев. Политиката на Византия по времето на Михаил VIII Комнин Палеолог. – В: ТАНГРА. Сборник в чест на 70-годишнината на акад. Васил Гюзелев. София. // **Nrikolay Kochev.** Politikata na Vizantiya po vremeto na Mihail VIII Komnin Paleolog. – V: TANGRA. Sbornik v chest na 70-godishninata na akad. Vasil Gyuzelev. Sofiy.

Матанов 2002: Христо Матанов, Средновековните Балкани. Исторически очерци. София. // **Hristo Matanov.** Srednovekovnite Balkani. Istoricheski ochertsy. Sofiya.

Успенский 1948: Ф. Успенский, История Византийской империи. Т. 3. Москва-Ленинград. // **F’odor Uspenskiy.** Istoriya Vizantiyskoy imperii. T. 3. Moskva-Leningrad].

Ahrweiler 1966: H. Ahrweiler, Byzance et la mer. La marine de guerre, la politique et les institutions maritimes de Byzance aux VIIe–XVe siècles. Paris.

Ducellier 1981: A. Ducellier, La Façade maritime de L'Albanie au Moyen age. Durazzo et Valona du XIe au XVe siècle, Thessaloniki.

Failler 1986: A. Failler, La proclamation impériale de Michel VIII et d'Andronic II. – *Revue des études byzantines*, vol. 44.

Geanakoplos 1953: D. J. Geanakoplos, Greco-Latin relations on the eve of the Byzantine Restoration: The Battle of Pelagonia, 1259. – *Dumbarton Oaks Papers*, vol. 7. 99–141.

Geanakoplos 1959: D. J. Geanakoplos, Michael Palaeologus and the West 1258-1281. A Study in Byzantine-Latin Relations. Cambridge, Mass.

Geanakoplos 1989: D. J. Geanakoplos, The Byzantine Recovery of Constantinople from the Latins in 1261: A Chrysobull of Michael VIII Palaeologus in Favor of Hagia Sophia. – In: Geanakoplos, D. J. Constantinople and the West Essays on the Late Byzantine (Palaeologan) and Italian Renaissance and the Byzantine and Roman Churches. Madison.

Georgii Acropolitae, *Historia*. Ed. A. Heisenberg, Leipzig, 1903.

Georgii Pachymeres, *De Michael e et Andronico Palaeologis*, ed. I. Bekker. Bonn, 1835.

Nikephoros Gregoras: *Byzantina Historia*. ed. L. Schopen. Bonn, 1829–1855.

Longnon 1949: J. Longnon, L'empire latin de Constantinople et la principauté de Moreé. Paris.

Mollov 2002: D. Mollov, Some Aspects of the relations between Venice and Byzantium in the second half of 13th century. – *Etudes balkaniques*, 1, 78–80.

Nicol 1956: D. Nicol, The Date of the Battle of Pelagonia. – *Byzantinische Zeitschrift*, vol. 49. 50–61.

Nicol 1972a: D. Nicol, The Greeks and the Union of the Churches: the Preliminaries of the Second Council of Lyons. – In: Nicol, D. Byzantium: its ecclesiastical history and relations with the Western World. London, Variorum.

Nicol 1972b: D. M. Nicol, The Relations of Charles of Anjou with Nikephoros of Epiros. – *Byzantinische Forschungen*, IV.

Nicol 1992: D. M. Nicol, Byzantium and Venice. A Study in Diplomatic and Cultural Relations. Cambridge.

Nicol 1993: D. M. Nicol, The Last Centuries of Byzantium, 1261–1453. Second edition, Cambridge University Press.

Runciman 1958: S. Runciman, The Sicilian Vespers. A History of Mediterranean World in the Later Thirteenth Century, Cambridge.

Setton 1976: K. M. Setton (ed.), The Papacy and the Levant (1204–1571). Vol. 1. The Thirteenth and Fourteenth Centuries. Philadelphia.

Thiriet 1954: Fr. Thiriet, Les chroniques Vénitiennes de la Marciénne et leur importans pour l'histoire de la Romanie Greco-Vénitienne. – In: *Mélanges de l'Ecole française de Rome*, vol. LXVI.